

Magdalena Biernacka*

WYBRANE ASPEKTY ZJAWISKA DYSKRYMINACJI I WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO NA PRZYKŁADZIE MNIEJSZOŚCI ROMSKIEJ W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Streszczenie

Artykuł koncentruje się na problematyce dyskryminacji i wykluczenia społecznego, z czym boryka się mniejszość romska w Polsce. Przeprowadzona analiza ukazuje wieloaspektowy charakter marginalizacji Romów, zwracając uwagę na głęboko zakorzenione stereotypy, systemowe bariery w dostępie do edukacji, trudności w znalezieniu zatrudnienia oraz problemy dotyczące warunków mieszkaniowych. Omówiono również kwestie związane zarówno z populacją mniejszości romskiej w XXI wieku, jak i mniejszością romską w kontekście narodu, podkreślając tym samym jej unikatową tożsamość kulturową. W artykule przedstawiono również konkretne przykłady zjawiska dyskryminacji, z jakimi mniejszość romska mierzy się na co dzień.

Słowa kluczowe: dyskryminacja, mniejszości etniczne, prawa człowieka, Romowie, wykluczenie społeczne

Wstęp

Romowie po przejściu na półosiadły lub osiadły tryb życia przyjmowali obywatelstwo państw, na terenie których przebywali. Od większości odróżniało ich jednak pochodzenie, kultura, język i tradycja, co stanowiło odrębność, dzięki której otrzymali status mniejszości etnicznej. Pierwszy z nich został im przyznany np. w Polsce i na Litwie, a drugi w Czechach, Rumunii, Bośni i Hercegowinie oraz na Węgrzech i Słowacji¹. Bez względu jednak na stan prawny nadany im w różnych państwach, Romowie uznali siebie za odrębny naród z własną tradycją, kulturą, pochodzeniem i językiem. Posługują się językiem indoeuropejskim, który występuje w bardzo wielu dialektach. Na terenach Polski

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: mbiernacka@ur.edu.pl, ORCID: 0009-0000-7348-901X.

można rozróżnić ich aż sześć, co często jest przyczyną niezrozumienia pomiędzy członkami odmiennych grup tej społeczności, mieszkających w różnych częściach kraju².

Romowie od wieków spotykali się z wykluczeniem społecznym, przymusową asymilacją i przemocą, a przejawy dyskryminacji i nierównego traktowania w stosunku do tej mniejszości etnicznej mają miejsce w krajach na całym świecie. Utożsamianie Romów z negatywnymi określeniami, takimi jak „złodziej” czy „oszust”, wynika z głęboko zakorzenionych stereotypów i uprzedzeń, które od wieków towarzyszą tej społeczności³. Te negatywnie nacechowane skojarzenia są wynikiem zarówno historycznych, jak i społecznych czynników, które prowadzą do marginalizacji i dyskryminacji Romów w wielu krajach, w tym także w Polsce⁴. Dzieje Romów są naznaczone wieloma formami dyskryminacji, które przez długie lata kształtowały ich relacje z innymi członkami społeczeństwa. W miarę upływu czasu stosunek polskiego społeczeństwa do mniejszości romskiej ulegał pewnym zmianom⁵. Były one wynikiem licznych czynników, takich jak interakcje między lokalnymi społecznościami a Romami, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i polityczne, a także działania na rzecz integracji i walki z dyskryminacją. Ważną rolę w tych przemianach odegrały również przepisy prawne, które wprowadzały odpowiednie gwarancje oraz zakazy mające na celu ochronę praw mniejszości romskiej. Przepisy te zakazują wszelkich form dyskryminacji, obejmując przede wszystkim kwestie związane z pochodzeniem, narodowością, kolorem skóry czy językiem⁶.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie problemu dyskryminacji, nierówności i wykluczenia, których Romowie doświadczają w życiu codziennym. Na potrzeby niniejszej publikacji przyjęto hipotezę, że wydarzenia historyczne oraz stereotypy wpływają na dyskryminację mniejszości romskiej w Polsce. W toku przyjętych prac postawiono następujące pytania badawcze: 1) Czy wydarzenia historyczne oraz występujące stereotypy mają wpływ na opinie o mniejszości romskiej? 2) Jakie są główne formy dyskryminacji i wykluczenia społecznego, z któ-

¹ A. Adamczyk, *Romowie – naród bez ojczyzny*, „Przegląd Narodowościowy”, 2014, nr 3, s. 16.

² *Ibidem*.

³ K. Łabędź, *Polacy wobec innych narodów, mniejszości narodowych i uchodźców* [w:] *Mniejszości narodowe a bezpieczeństwo państwa*, red. Ł. Makowski, J. Szostak, Chorzów 2015, s. 157–158.

⁴ *Ibidem*.

⁵ E. Nowicka, *Co oznacza być mniejszością narodową lub etniczną w Polsce?* „Znak”, 2014, s. 710–711.

⁶ *Ibidem*.

rymi spotyka się mniejszość romska w Polsce? 3) Jakie zagrożenia niesie za sobą dyskryminacja i jak należy jej przeciwdziałać? W artykule posłużono się następującymi metodami badawczymi: ilościową i porównawczą podczas analizy wyników spisu powszechnego, analizą instytucjonalno-prawną, którą zastosowano w celu przeanalizowania aktów prawnych, dokumentów, statystyk, oraz analizą treści w trakcie analizowania materiałów zawartych w książkach, artykułach oraz opracowaniach naukowych.

Romowie w kontekście narodu

Romowie nigdy nie byli traktowani w kategoriach narodowych, ponieważ nigdy nie byli związani z żadnym konkretnym państwem. W kontekście analizy Romów jako narodu kluczowe jest zrozumienie definicji tego pojęcia. Naród można zdefiniować jako wspólnotę ludzi, którą łączy wspólna historia, kultura, język, tradycje oraz silne poczucie tożsamości⁷. W tradycyjnych rozważaniach o narodzie elementem często uznawanym za nieodzowny jest powiązanie tej wspólnoty z określonym terytorium lub państwem⁸. Jednakże istnieją przypadki, takie jak naród romski, które wymykają się tej klasycznej definicji, wymagając szerszego i bardziej elastycznego rozumienia tego pojęcia. Mówiąc ogólnie, Romowie są etniczną i kulturową grupą, która nie miała własnego państwa w tradycyjnym znaczeniu, co oznacza, że nie posiadają terytorium narodowego. Jednak podobnie jak inne narody mają wspólny język stanowiący ważny element ich tożsamości kulturowej, pochodzenie, bogatą tradycję i kulturę, ale również długą i złożoną historię, co umożliwia określenie ich jako wspólnoty w kontekście kulturowym i etnicznym⁹.

Definiując pojęcie narodu w kontekście mniejszości romskiej należy również przybliżyć znaczenie mniejszości etnicznej, którą z kolei od mniejszości narodowej odróżnia to, że jej członkowie nie posiadają własnego państwa¹⁰. Przyznanie statusu mniejszości etnicznej, a nie narodo-

⁷ M. Barwiński, *Pojęcie narodu oraz mniejszości narodowej i etnicznej w kontekście geograficznym, politycznym i socjologicznym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, 2004, nr 5, s. 59.

⁸ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa 2010, s. 31.

⁹ A. Adamczyk, *op.cit.*, s. 16; E. Nowicka, *Romowie – pierwsi Europejczycy [w:] Wędrowcy i migranci, pomiędzy marginalizacją a integracją*, red. E. Nowicka, B. Cieślińska, Kraków 2005, s. 46.

¹⁰ S. Łodziński, A. Jasińska-Kania, *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce*, Warszawa 2009, s. 16.

wej, jest związane z kilkoma istotnymi aspektami i ma pewne konsekwencje zarówno na poziomie prawnym, politycznym, jak i społecznym¹¹.

W kontekście prawnym status mniejszości etnicznej może zapewniać grupie ochronę przed dyskryminacją, a także gwarantować jej prawo do kulturowania własnej kultury i języka. Może również umożliwiać uczestnictwo w programach rządowych, które mają na celu wspieranie mniejszości i zapewnienie im równych szans rozwoju¹². W przeciwieństwie do mniejszości narodowej, której tożsamość jest często związana z przynależnością do konkretnego państwa narodowego, mniejszość etniczna może być definiowana bardziej przez wspólnotę kulturową niż polityczną. Na poziomie politycznym uznanie statusu mniejszości etnicznej może wpływać na sposób, w jaki rządy formułują swoje polityki wobec różnorodności i integracji społecznej¹³. Może to obejmować zarówno pozytywne działania na rzecz włączenia społecznego, jak i potencjalne napięcia wynikające z różnych oczekiwań i potrzeb tej grupy.

Definicja dotycząca mniejszości etnicznej została zawarta w ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych. Mniejszością etniczną w jej rozumieniu jest grupa obywateli polskich, która „spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub
- 3) tradycją;
- 4) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
- 5) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
- 6) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;
- 7) nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie”¹⁴.

Niezależnie jednak od stanu prawnego, jaki został im nadany w różnych państwach, Romowie podczas I Światowego Kongresu Romów w 1971 roku, który odbył się w Londynie, zostali uznani za odmienny naród. Kongres ten odegrał również istotną rolę w zjednoczeniu społecz-

¹¹ *Ibidem*, s. 16–18.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. 2005, nr 17, poz. 141).

ności romskich oraz podkreślił ich wspólne dziedzictwo¹⁵. Zgromadził przedstawicieli Romów z różnych krajów, którzy wspólnie pracowali nad wzmocnieniem poczucia jedności oraz promowaniem wspólnych interesów. W efekcie I Światowego Kongresu Romów powstały także organizacje międzynarodowe, które miały na celu reprezentowanie interesów Romów oraz walkę o ich prawa na forum międzynarodowym. Kongres zainicjował proces globalnej integracji Romów, który trwa do dziś i jest kontynuowany przez kolejne pokolenia działaczy romskich. Wydarzenie to wzmocniło romską tożsamość, dając impuls do dalszej walki o uznanie praw Romów oraz poprawę warunków życia w różnych częściach świata¹⁶.

Romów w kontekście narodu można zatem definiować jako mniejszość etniczną, która jest silnie związana ze swoją tradycją i kulturą, nieulegającą zbytnim zmianom czy przeobrażeniom społecznym. Z kolei poczucie etniczności utożsamić można z tym, że członkowie, którzy do niej przynależą, często mają świadomość odrębności od reszty narodu oraz są zamknięci na oddziaływania zewnętrzne¹⁷.

Populacja mniejszości romskiej w Polsce w XXI w.

Romowie, obok Łemków, Karaimów i Tatarów, należą do jednej z czterech mniejszości etnicznych zamieszkujących obszar Rzeczypospolitej Polskiej. Grupy etniczne Romów różnią się od siebie pod wieloma względami, w tym językiem, zwyczajami i historią migracji. W Polsce najliczniejszą grupę stanowią: Bergitka Roma, Lowarzy oraz Keldersze, którzy są znani z utrzymywania tradycji koczowniczej¹⁸.

Na podstawie danych zawartych w spisach powszechnych z 2002, 2011 i 2021 roku można zauważyć, że najwięcej Romów zamieszkiwało województwa: dolnośląskie, małopolskie i śląskie, które jest jednym z tych regionów w Polsce, gdzie Romowie stanowią znaczną część tej społeczności¹⁹. W szczególności w miastach takich, jak: Katowice, Gliwice czy Sosnowiec znajdują się największe ich skupiska. W 2011 roku można było zaobserwować wzrost liczebności mniejszości romskiej w stosunku do 2002 roku, w którym tę narodowość zadeklarowało

¹⁵ A. Adamczyk, *op.cit.*, s. 16–17.

¹⁶ A. Kowarska, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, „Studia Ethnologica”, 2005, s. 5.

¹⁷ R. Radzik, *Co to jest naród?*, „Znak” 1997, nr 502, s. 79–83.

¹⁸ *Mniejszości narodowe i etniczne*, Gov.pl, <https://www.gov.pl> (7.07.2024).

¹⁹ *Ibidem*.

12 731 osób²⁰. Romowie są mniejszością etniczną, której liczba według danych zawartych w spisie powszechnym przeprowadzonym w 2011 roku wynosiła 16 725 osób. Największą liczbę Romów zarejestrowano w: województwie dolnośląskim, gdzie zamieszkiwało 2028 osób tej grupy etnicznej, województwie małopolskim – 1735 osób oraz województwie śląskim – 1733 osób²¹. Dla porównania ze spisem powszechnym przeprowadzonym w 2002 roku, województwo dolnośląskie zamieszkiwało 1319 osób tej grupy etnicznej, województwo małopolskie – 1678 osób oraz województwo śląskie – 1189 osób. Z kolei w roku 2021 w przeprowadzonym spisie powszechnym mniejszość romską zadeklarowało 11 800 osób²². W porównaniu do poprzednich spisów powszechnych z lat 2002 i 2011 znacznie mniejsza liczba osób deklarowała przynależność do Romów. Wyniki spisu ludności z 2021 roku wskazują, że ludność obywateli polskich w identyfikacjach narodowościowych obejmowała w sumie 37 149,5 tys. osób, co stanowi 97,7% ogółu mieszkańców Polski, natomiast mniejszość romską zadeklarowało 0,9% osób²³.

Jak zaznaczają Elżbieta Szyszlak i Tomasz Szyszlak, dane ze sporządzonych spisów powszechnych mogą być trudne do dokładnego oszacowania ze względu na różne komplikacje związane z identyfikacją i zliczaniem mniejszości etnicznych, takich jak Romowie, którzy często żyją w rozproszonych społecznościach. Podczas przeprowadzanych spisów powszechnych odpowiedź na zadawane pytanie o przynależność etniczną była dobrowolna, co spowodowało, że wielu Romów mogło nie zadeklarować swojej tożsamości etnicznej²⁴.

Należy również wspomnieć, że w Polsce mieszka także znacząca liczba migrantów z Ukrainy pochodzenia romskiego. Ta migracja była częścią większego napływu ludności, wywołanego eskalacją działań zbrojnych²⁵. Według dostępnych danych Unii Europejskiej, około 100 tys. osób z Ukrainy przekroczyło granice Unii Europejskiej w związku z tym konfliktem. Problematyczne jednak jest dokładne określenie liczby ukraińskich Romów, którzy znaleźli schronienie w Polsce, zwłaszcza w takich miastach, jak Wrocław, Poznań, Gdańsk²⁶. Informacje o przynależności etnicznej są klasyfikowane jako dane wrażliwe i podlegają

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² NSP 2021, Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl (23.08.2023).

²³ *Ibidem*.

²⁴ E. Szyszlak, T. Szyszlak, *Kwestia romska w polityce państw i stosunkach międzynarodowych*, Wrocław 2012, s. 5.

²⁵ A.M. Caban, *Jak wspierać dzieci i młodzież romską w polskiej szkole*, Warszawa 2023, s. 6–8.

²⁶ *Ibidem*.

szczególnej ochronie zgodnie z przepisami europejskiego prawa. To oznacza, że takie dane są zbierane i przetwarzane w sposób bardzo ograniczony, co utrudnia precyzyjne oszacowanie liczby Romów z Ukrainy w naszym kraju²⁷.

Trzeba podkreślić, że Romowie, pochodzący z Polski, i ci, którzy przybyli z Ukrainy, często spotykają się z dodatkowymi wyzwaniem, takimi jak dyskryminacja, trudności w dostępie do edukacji, pracy oraz opieki zdrowotnej. Ich sytuacja bywa skomplikowana przez brak stabilności oraz wsparcia, co może prowadzić do dalszego wykluczenia społecznego. Organizacje pozarządowe oraz instytucje międzynarodowe stale monitorują tę sytuację, starając się zapewnić pomoc i wsparcie dla romskich społeczności w Polsce²⁸.

Zjawisko dyskryminacji Romów

Zdefiniowanie pojęcia dyskryminacji jest niezwykle istotne, ponieważ stanowi fundament dla prawidłowego stosowania przepisów i zasad zakazujących dyskryminowania oraz promujących równość. Zarówno ten zakaz, jak i zasada równego traktowania stanowią podstawę ochrony praw człowieka i są kluczowymi elementami demokratycznych społeczeństw oraz systemu międzynarodowego, który promuje poszanowanie praw i godności każdej osoby, niezależnie od jej cech osobistych czy pochodzenia²⁹. Dyskryminacja jest zazwyczaj definiowana jako nierówne traktowanie danej osoby lub grupy osób i nie jest uzasadniona obiektywnymi przyczynami ani nie jest usprawiedliwiona przez prawo³⁰.

Termin ten jest używany do opisywania nierównego traktowania lub różnicowania ludzi na podstawie określonych cech, takich jak płeć, rasa, religia, pochodzenie etniczne, orientacja seksualna czy niepełnosprawność³¹. Dyskryminacja jest często uważana za niesprawiedliwą i nieakceptowalną praktykę, ponieważ narusza prawa i godność jednostki oraz może prowadzić do społecznych nierówności i konfliktów. Dlatego wiele systemów prawnych i międzynarodowych konwencji zawiera zapisy zakazujące dyskryminacji i promuje zasadę równego traktowania wszystkich ludzi³². Można

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ A. Michalska, *Prawa człowieka w systemie norm międzynarodowych*, Warszawa 1982, s. 82–102.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² K. Gonera, *Przeciwdziałanie dyskryminacji w Polsce. Jak bronić swoich praw?*, Warszawa 2004, s. 4–6.

wyróżnić dyskryminację bezpośrednią, w której osoba lub grupa osób jest traktowana w sposób niesprawiedliwy lub gorzej niż inne osoby ze względu na określone cechy osobiste lub cechy chronione przez prawo³³. Jest to wyraźne i jawne nierówne traktowanie oparte na takich cechach, jak: płeć, rasa, religia, pochodzenie etniczne, wiek, orientacja seksualna, niepełnosprawność itp. Z kolei dyskryminacja pośrednia ma miejsce, gdy osoby będące w różnych sytuacjach traktuje się pozornie tak samo, lecz skutek takiego traktowania jest inny³⁴.

Ochrona przed dyskryminacją jest uregulowana zarówno w Konstytucji, jak i w innych aktach prawnych, chociażby takich, jak: prawo karne, prawo cywilne i prawo pracy. Konstytucja, a dokładniej art. 32, stanowi, że: 1) Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. 2) Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny³⁵. Przybliżając pojęcie dyskryminacji, należy również wspomnieć o stereotypach, za które uznaje się uproszczone obrazy, wyobrażenia lub przekonania dotyczące danej grupy osób lub kategorii społecznej, która nie uwzględnia indywidualnych różnic³⁶. Romowie często spotykają się z przejawami dyskryminacji mającej związek z licznymi stereotypami na ich temat, a także uprzedzeniami głęboko zakorzenionymi w kulturze³⁷.

Badania nad uprzedzeniami i stereotypami są ważnym narzędziem w analizie społeczeństw i ich postaw wobec różnych grup, dlatego Centrum Badań nad Uprzedzeniami w 2009 roku przeprowadziło pierwszy ogólnopolski sondaż, który dotyczył uprzedzeń w Polsce. W ankiecie zapytane o mniejszość romską osoby często nazywały Romów złodziejami, oszustami, leniwymi osobami. Padły również takie określenia, jak: cwani, biedni, brudni, zamknięci we własnej grupie społecznej³⁸. Przeprowadzone badania ukazały między innymi, że Romowie są postrzegani w społeczeństwie w negatywny sposób na wielu płaszczy-

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997, nr 78, poz. 483, art. 32).

³⁶ J. Tambor, *Stereotyp i prototyp – znaczenia terminów*, „Postscriptum Polonistyczne”, 2008, nr 1, s. 23–29.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ M. Winiewski, M. Witkowska, M. Bilewicz, *Uprzedzenia wobec Romów w Polsce* [w:] *Uprzedzenia w Polsce*, red. A. Stefaniak, M. Bilewicz, M. Winiewski, Warszawa 2005, s. 65–84; S. Łodziński, *Romowie w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 w Polsce. Kwestie liczebności i tożsamości etnicznej* [w:] *Wędrowcy i migranci, pomiędzy marginalizacją a integracją*, red. E. Nowicka, B. Cieślińska, Kraków 2005, s. 29.

znach³⁹. Podczas badań z roku 2023, wykonanych przez Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS), aż 50% ankietowanych było negatywnie nastawionych do Romów żyjących w Polsce⁴⁰.

Inne badania, zrealizowane w 2012 roku na zlecenie Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania, wykazały, że Romowie stanowią grupę, wobec której Polacy mają największy dystans społeczny. Z kolei największy przejaw wykluczenia społecznego zaobserwowano w miejscowościach, w których społeczność romska była obecna od dawna. Najwyższy wskaźnik osób negatywnie nastawionych do Romów odnotowano w Oświęcimiu i wynosił on aż 53,9% zapytanych respondentów, którzy deklarowali niechęć do mieszkania w tym samym miejscu, co mniejszość romska⁴¹.

Analizując przykładowe konflikty pomiędzy społeczeństwem polskim a mniejszością romską, należy wskazać te, o których bardzo często mówiono w telewizji i innych mediach. Są to przypadki związane z jawnym dyskryminowaniem Romów, do których doszło na przykład w Mławie w 1991 roku, gdzie najbardziej zamożna społeczność romska spotkała się z atakami agresji ze strony społeczeństwa polskiego⁴². W latach 80. i 90. XX wieku w Polsce, w tym w Mławie, narastały napięcia społeczne i ekonomiczne. W przypadku Mławy jednym z czynników eskalujących konflikt były negatywne stereotypy i uprzedzenia wobec Romów, którzy byli postrzegani przez część mieszkańców jako grupa problematyczna, między innymi z powodu powszechnie przypisywanych im przestępstw oraz stylu życia, który odbiegał od norm społecznych⁴³.

Do kulminacji konfliktu doszło w nocy z 23 na 24 czerwca 1991 roku. W tragicznym wypadku samochodowym 23 czerwca 1991 roku zginął młody Polak, a za spowodowanie zdarzenia obwiniano Roma, co stało się bezpośrednią przyczyną wybuchu przemocy⁴⁴. W nocy z 23 na 24 czerwca rozwścieczeni mieszkańcy Mławy rozpoczęli ataki na domy i mienie romskiej społeczności. Podczas zamieszek doszło do aktów przemocy wobec Romów oraz dewastacji ich mienia. Tłumy mieszkańców Mławy atakowały domy i mieszkania należące do Romów, wybijają-

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Komunikat z badań. Stosunek do innych narodów rok po wybuchu wojny*, Centrum Badań Opinii Społecznej, 2023, nr 33, <https://www.cbos.pl> (30.11.2023).

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² A. Maroń, *Wokół pojęcia pogromu w refleksji nad przemocą antyromską*, „Prace Kulturoznawcze 24”, Wrocław 2020, s. 111–119.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

jąc szyby, podpalając budynki i samochody⁴⁵. W wyniku tych wydarzeń wiele rodzin romskich zostało zmuszonych do ucieczki z miasta w obawie o swoje życie. Choć nie odnotowano ofiar śmiertelnych, straty materialne były znaczne, a wydarzenia te wywarły głęboki wpływ na relacje społeczne w Mławie. Władze początkowo zareagowały na zamieszki w sposób nieadekwatny, co spotkało się z krytyką mieszkańców. Dopiero po kilku dniach wprowadzono dodatkowe siły policyjne, aby przywrócić porządek w mieście. Wydarzenia te wywołały szeroką debatę na temat rasizmu i stosunków etnicznych w Polsce, a także konieczności integracji społeczności romskiej⁴⁶. Konflikt w Mławie z 1991 roku pozostaje jednym z najbardziej znaczących przykładów napięć etnicznych w Polsce po 1989 roku, które ukazały głębokie problemy związane z integracją Romów oraz potrzebę edukacji antydyskryminacyjnej i wsparcia społecznego⁴⁷.

Innym przykładem jest konflikt w Limanowej, który miał miejsce w 2019 roku. Wtedy na terenie tego miasta doszło do protestów związanych z próbą utworzenia ośrodka dla romskich rodzin przy ulicy Zamoyskiego⁴⁸. Romowie zamieszkali na działce, na której nie było odpowiedniej infrastruktury ani warunków sanitarnych. Lokalni mieszkańcy i władze miasta wyrazili obawy co do wpływu nowego osiedla na otoczenie, a także obawiali się naruszenia miejscowego porządku. Protesty i dyskusje publiczne skupiły się na kwestiach związanych z planowanym osiedlem, takich jak problemy higieny, bezpieczeństwa oraz wpływu na otaczającą społeczność⁴⁹. To zdarzenie wywołało spore emocje i debaty w Limanowej, a także stało się przykładem konfliktu związanego z romską społecznością w tym regionie⁵⁰. Ostatecznie, pod naciskiem protestujących, władze Limanowej zdecydowały się wycofać z planów budowy ośrodka dla Romów przy ulicy Zamoyskiego. Decyzja ta była postrzegana jako zwycięstwo protestujących, ale jednocześnie ukazała głębokie podziały i brak zaufania między większością społeczną a mniejszością romską⁵¹. Sprawę szeroko komentowano w mediach, które zwracały uwagę na problem integracji Romów w Polsce oraz trudności w realizacji polityki równościowej na poziomie lokalnym⁵².

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ K. Łabędź, *op.cit.*, s. 157.

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² *Ibidem.*

Według reportażu na stronie Interwencji Polsat News, konflikt w powiecie limanowskim w województwie małopolskim mimo upływu lat nadal przybiera na sile⁵³. Inny konflikt w znajdujących się również w powiecie limanowskim Koszarach dotyczył natomiast spalania przez Romów odpadów, które zanieczyszczały wydzielanym dymem miejscowość. Zanieczyszczone powietrze i brak skutecznych działań ze strony władz stały się symbolem szerszych problemów społecznych w Koszarach. Spalanie odpadów było postrzegane przez lokalną społeczność jako przejaw braku szacunku dla wspólnego dobra i łamanie norm społecznych⁵⁴. To z kolei prowadziło do pogłębiania się uprzedzeń wobec Romów, którzy w oczach części mieszkańców byli utożsamiani z tym problemem.

Narastające napięcia znalazły odzwierciedlenie w sprzeciwie wobec planów utworzenia ośrodka integracyjno-edukacyjnego. Mieszkańcy argumentowali, że zanim podejmie się działania na rzecz integracji, konieczne jest rozwiązanie podstawowych problemów, takich jak spalanie odpadów i przestrzeganie zasad współżycia społecznego⁵⁵.

Również wysyłanie romskich dzieci nieznających języka polskiego do szkół specjalnych, przeznaczonych dla dzieci z niepełnosprawnościami intelektualnymi, stanowi poważny problem, który w 2008 roku wzbudził w mediach obawy o dyskryminację i segregację tej mniejszości etnicznej mieszkającej w Polsce⁵⁶. W 2008 roku media ujawniły przypadki segregacji narodowościowej w polskich szkołach, koncentrując się na dyskryminujących praktykach wobec romskich dzieci uczęszczających do szkoły podstawowej w Maszkowicach. Dyrektor tej szkoły wprowadził oddzielne wejście do budynku dla uczniów romskich, z których większość uczęszczała do specjalnie wydzielonych klas o niższym poziomie nauczania⁵⁷. Warto zauważyć, że klasy romskie były umiejscowione w części budynku o znacznie niższym standardzie⁵⁸. Mimo że przedstawiciele społeczności romskiej, za pośrednictwem reprezentujących ich organizacji, zgłaszali przypadki segregacji do odpowiednich organów, działania ze strony Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, odpowiedzialnych

⁵³ P. Gregorowicz, *Wielki konflikt z Romami. Napięcie rośnie*, PolsatNews, <https://www.polsatnews.pl>, (15.11.2023).

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ M. Kołaczek, J. Talewicz-Kwiatkowska, *Funkcjonowanie poznawcze i językowe dzieci romskich uczęszczających do szkół podstawowych, specjalnych i masowych – konteksty społeczne*, Oświęcim 2011, s. 7.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

za kwestie edukacji i mniejszości narodowych i etnicznych, zostały podjęte dopiero po intensywnym nagłośnieniu problemu przez media⁵⁹.

Inną kwestią związaną z edukacją romskich dzieci była pandemia COVID-19, która miała szczególnie negatywny wpływ na romskie dzieci w systemie edukacyjnym zarówno w Polsce, jak i w innych krajach Europy⁶⁰. Już przed pandemią romskie dzieci zmagaly się z licznymi wyzwaniami w dostępie do edukacji, a pandemia tylko pogłębiła istniejące nierówności. Wiele romskich rodzin nie miało dostępu do odpowiednich narzędzi, takich jak komputery, tablety czy telefony. W czasie pandemii szkoły i nauczyciele mieli ograniczony kontakt z uczniami, co oznaczało, że romskie dzieci, które często potrzebują dodatkowego wsparcia, nie mogły liczyć na pomoc, jaką mogłyby otrzymać w tradycyjnej szkole. To prowadziło do pogłębiania się zaległości edukacyjnych⁶¹.

Według innych danych, zebranych przez Amnesty International, podczas wybuchu wojny na Ukrainie 24 lutego 2022 roku romscy uchodźcy z Ukrainy po przybyciu na terytorium Polski spotkali się z licznymi przejawami dyskryminacji oraz wykluczenia społecznego. Przykładami gorszego traktowania były przede wszystkim: brak zapewnienia opieki zdrowotnej, udzielanie mniejszego wsparcia i pomocy niż w stosunku do innych uchodźców. Według pracowników organizacji pozarządowych mogło to być jednym z głównych powodów, dla których Romowie, pomimo trwającego konfliktu zbrojnego, zdecydowali się na powroty na Ukrainę. Organizacja Amnesty International została również powiadomiona o sytuacji w Nadarzynie, a dokładnie w Centrum Pomocy Humanitarnej, w którym ośrodek recepcyjny nie wpuścił uchodźców pochodzenia romskiego na teren tego ośrodka, co doprowadziło do nieudzielenia pomocy potrzebującym osobom pochodzenia romskiego⁶².

Wszystkie te formy dyskryminacji, zaczynając od wykluczenia w szkołach, po liczne akty przemocy, tworzą zamknięty krąg wzajemnej nieufności i pogłębiają przepaść między Romami a resztą społeczeństwa. Przez takie działania Romowie nie tylko są pozbawiani szans na równą integrację, ale także zmuszani do życia w zamkniętych społecznościach, co utrwala ich marginalizację.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ A.M. Caban, *op.cit.*, s. 6–8.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, s. 7–8.

⁶² Polska: „Przyjechaliśmy tu, nie chcieli nas wpuścić”. Romowie z Ukrainy traktowani jak niechciani uchodźcy, Amnesty International Polska, [https://www.amnesty.org.pl/](https://www.amnesty.org.pl/(8.07.2024)) (8.07.2024).

Zakończenie

Pomimo postępów w dziedzinie ochrony praw człowieka i walki z dyskryminacją sytuacja mniejszości romskiej wciąż pozostaje w sferze wyzwań i niezbędne jest dalsze zaangażowanie na wielu płaszczyznach. Romowie nadal borykają się z poważnymi problemami, takimi jak wykluczenie społeczne, ubóstwo, ograniczony dostęp do edukacji i opieki zdrowotnej. Postrzeganie Romów jako grupy nie lubianej w Polsce ma głębokie korzenie w historii i kulturze, które wpływają na wzajemne relacje między Romami a resztą społeczeństwa. Izolacja Romów, wynikająca zarówno z ich własnych wyborów, jak i braku chęci integracyjnych ze strony większości społeczeństwa, stanowi poważne wyzwanie dla budowania spójności społecznej. Aby zmienić tę sytuację, potrzebne są skoordynowane działania na poziomie edukacyjnym, społecznym i politycznym, które promują wzajemne zrozumienie i szacunek.

Na poziomie krajowym wiele państw wdrożyło ustawodawstwo chroniące prawa mniejszości romskiej, jednak kluczowym wyzwaniem pozostaje skuteczne wprowadzenie tych przepisów w życie oraz zapewnienie, że Romowie mają faktyczny dostęp do swoich praw. Niezbędne jest również zacieśnienie współpracy między rządem a przedstawicielami społeczności romskiej w procesie tworzenia i wdrażania polityk publicznych, co może przyczynić się do zwiększenia skuteczności tych działań.

Warto również zwrócić uwagę na rolę społeczeństwa obywatelskiego, organizacji pozarządowych i aktywistów w dążeniu do poprawy sytuacji mniejszości romskiej. Ich wysiłki w zakresie edukacji, integracji społecznej, promocji kultury i walki z dyskryminacją odgrywają kluczową rolę w budowaniu bardziej świadomego społeczeństwa. Wspólne działania na poziomie krajowym i międzynarodowym są niezbędne do poprawy sytuacji mniejszości romskiej i mogą przyczynić się do stworzenia bardziej sprawiedliwego i zrównoważonego społeczeństwa.

Bibliografia

- Adamczyk A., *Romowie – naród bez ojczyzny*, „Przegląd Narodowościowy”, 2014.
Barwiński M., *Pojęcie narodu oraz mniejszości narodowej i etnicznej w kontekście geograficznym, politycznym i socjologicznym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, 2004.
Budyta-Budzyńska M., *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa 2010.

- Caban A.M., *Jak wspierać dzieci i młodzież romską w polskiej szkole*, Warszawa 2023.
- Gonera K., *Przeciwdziałanie dyskryminacji w Polsce. Jak bronić swoich praw?* Warszawa 2004.
- Kapralski S., *Polityka, przyszłość. Ruch romski w XXI wieku*, „Dialog-Pheniben”, 2012.
- Kołaczek M., Talewicz-Kwiatkowska J., *Funkcjonowanie poznawcze i językowe dzieci romskich uczęszczających do szkół podstawowych, specjalnych i masowych – konteksty społeczne*, Oświęcim 2011.
- Komunikat z badań. Stosunek do innych narodów rok po wybuchu wojny*, Centrum Badań Opinii Społecznej, 2023, nr 33, <https://www.cbos.pl> (30.11.2023).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 32 (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).
- Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, sporządzona w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 r. (Dz.U. 2001, nr 22, poz. 209).
- Kowarska A., *Polska Roma. Tradycja i nowoczesność*, „Studia Ethnologica”, 2005.
- Łabędź K., *Polacy wobec innych narodów, mniejszości narodowych i uchodźców* [w:] *Mniejszości narodowe a bezpieczeństwo państwa*, red. Ł. Makowski, J. Szostak, Chorzów 2015.
- Łodziński S., *Romowie w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 w Polsce. Kwestie liczebności i tożsamości etnicznej* [w:] *Wędrowcy i migranci, pomiędzy marginalizacją a integracją*, red. E. Nowicka, B. Cieślińska, Kraków 2005.
- Łodziński S., Bajda P., *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych*, Warszawa 1995.
- Łodziński S., Jasińska-Kania A., *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce*, Warszawa 2009.
- Maroń A., *Wokół pojęcia pogromu w refleksji nad przemocą antyromską*, „Prace Kulturoznawcze 24”, 2020.
- Nowicka E., *Co oznacza być mniejszością narodową lub etniczną w Polsce?* „Znak”, 2014.
- Nowicka E., *Romowie – pierwsi Europejczycy* [w:] *Wędrowcy i migranci, pomiędzy marginalizacją a integracją*, red. E. Nowicka, B. Cieślińska, Kraków 2005.
- Radzik R., *Co to jest naród?*, „Znak”, 1997.
- Szyszlak E., Szyszlak T., *Kwestia romska w polityce państw i stosunkach międzynarodowych*, Wrocław 2012.
- Tambor J., *Stereotyp i prototyp – znaczenia terminów*, „Postscriptum Polonistyczne”, 2008.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, art. 23 (Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93).
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. 1974, nr 24, poz. 141).
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. 1993, nr 7, poz. 34.)
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 118 (Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553).
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. 2005, nr 17, poz. 141).
- Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz.U. 2010, nr 254, poz. 1700).
- Winiewski M., Witkowska M., Bilewicz M., *Uprzedzenia wobec Romów w Polsce* [w:] *Uprzedzenia w Polsce*, red. A. Stefaniak, M. Bilewicz, M. Winiewski, Warszawa 2005.

**Selected Aspects of Discrimination and Social Exclusion on the Example
of the Roma Minority in the Republic of Poland**

Abstract

The article focuses on the issues of discrimination and social exclusion faced by the Roma minority in Poland. The analysis reveals the multifaceted nature of Roma marginalization, highlighting deeply rooted stereotypes, systemic barriers to education, difficulties in finding employment, and housing-related challenges. Additionally, it addresses matters related to the Roma minority in the 21st century as well as the Roma as a nation, emphasizing their unique cultural identity. The article also presents specific examples of discrimination that the Roma minority encounters on a daily basis.

Keywords: discrimination, ethnic minorities, human rights, Roma, social exclusion